

HOOFTUK 2 VAN DIE GRONDWET VAN DIE RSA, WET 108 VAN 1996

HANDVES VAN REGTE (aa 7-39)

7 Regte

(1) Hierdie Handves van Regte is 'n hoeksteen van die demokrasie in Suid-Afrika. Dit verskans die regte van alle mense in ons land en bevestig die demokratiese waardes van menswaardigheid, gelykheid en vryheid.

(2) Die Staat moet die regte in die Handves van Regte eerbied, beskerm, bevorder en verwesenlik.

(3) Die regte in die Handves van Regte is onderworpe aan die beperkings in artikel 36 of elders in die Handves vervat of genoem.

8 Toepassing

(1) Die Handves van Regte is van toepassing op die totale reg en bind die wetgewende, die uitvoerende en die regsprekende gesag en alle staatsorgane.

(2) 'n Bepaling van die Handves van Regte bind 'n natuurlike of 'n regspersoon indien, en in die mate waarin, dit toepasbaar is met inagneming van die aard van die reg en die aard van enige plig deur die reg opgelê.

(3) By die toepassing van 'n bepaling van die Handves van Regte op 'n natuurlike of regspersoon ingevolge subartikel (2)-

- (a) moet 'n hof, ten einde gevolg te gee aan 'n reg in die Handves die gemene reg toepas, of indien nodig ontwikkel, in die mate waarin wetgewing nie aan daardie reg gevolg gee nie; en
- (b) kan 'n hof reëls van die gemene reg ontwikkel om die reg te beperk, mits die beperking in ooreenstemming met artikel 36 (1) is.

(4) 'n Regspersoon is geregtig op die regte in die Handves van Regte in die mate waarin die aard van die regte en die aard van daardie regspersoon dit vereis.

9 Gelykheid

(1) Elkeen is gelyk voor die reg en het die reg op gelyke beskerming en voordeel van die reg.

(2) Gelykheid sluit die volle en gelyke genieting van alle regte en vryhede in. Ten einde die bereiking van gelykheid te bevorder, kan wetgewende en ander maatreëls getref

word wat ontwerp is vir die beskerming of ontwikkeling van persone, of kategorieë persone, wat deur onbillike diskriminasie benadeel is.

(3) Die staat mag nie regstreeks of onregstreeks onbillik teen iemand diskrimineer op een of meer gronde nie, met inbegrip van ras, geslagtelikheid, geslag, swangerskap, huwelikstaat, etniese of sosiale herkoms, kleur, seksuele georiënteerdheid, ouderdom, gestremdheid, godsdiens, gewete, oortuiging, kultuur, taal en geboorte.

(4) Geen persoon mag regstreeks of onregstreeks onbillik teen iemand op een of meer gronde ingevolge subartikel (3) diskrimineer nie. Nasionale wetgewing moet verorden word om onbillike diskriminasie te voorkom of te belet.

(5) Diskriminasie op een of meer van die gronde in subartikel (3) vermeld, is onbillik, tensy daar vasgestel word dat die diskriminasie billik is.

10 Menswaardigheid

Elkeen het ingebore waardigheid en die reg dat daardie waardigheid gerespekteer en beskerm word.

11 Lewe

Elkeen het die reg op lewe.

12 Vryheid en sekerheid van die persoon

(1) Elkeen het die reg op vryheid en sekerheid van die persoon, waarby inbegrepe is die reg om-

- (a) nie arbitrêr of sonder gegronde rede vryheid ontnem te word nie;
- (b) nie sonder verhoor aangehou te word nie;
- (c) vry te wees van alle vorme van geweld van hetsy openbare hetsy private oorsprong;
- (d) op geen wyse gemartel te word nie; en
- (e) nie op 'n wrede, onmenslike of vernederende wyse behandel of gestraf te word nie.

(2) Elkeen het die reg op liggaamlike en psigiese integriteit, waarby inbegrepe is die reg-

- (a) om besluite oor voortplanting te neem;

- (b) op sekerheid van en beheer oor die eie liggaam; en
- (c) om nie sonder hul ingeligte toestemming aan mediese of wetenskaplike eksperimente onderwerp te word nie.

13 Slawerny, knegskap en dwangarbeid

Niemand mag aan slawerny, knegskap of dwangarbeid onderwerp word nie.

14 Privaatheid

Elkeen het die reg op privaatheid, waarby inbegrepe is die reg dat-

- (a) hul persoon of woning nie deursoek word nie;
- (b) hul eiendom nie deursoek word nie;
- (c) daar nie op hul besittings beslag gelê word nie; of
- (d) daar nie op die privaatheid van hul kommunikasies inbreuk gemaak word nie.

15 Vryheid van godsdiens, oortuiging en mening

(1) Elkeen het die reg op vryheid van gewete, godsdiens, denke, oortuiging en mening.

(2) Godsdiensbeoefening kan by staats- of staatsondersteunde instellings geskied, mits-

- (a) daardie beoefening reëls nakom wat deur die tersaaklike openbare gesag gemaak is;
- (b) dit op billike grondslag geskied; en
- (c) bywoning daarvan vry en vrywillig is.

(3) (a) Hierdie artikel belet nie wetgewing wat erkenning verleen aan-

- (i) huwelike wat aangegaan is kragtens enige tradisie, of 'n stelsel van godsdiens-, persone- of familiereg nie; of
- (ii) stelsels van persone- en familiereg kragtens enige tradisie, of wat nagevolg word deur persone wat 'n besondere godsdiens aanhang nie.

(b) Erkenning ingevolge paragraaf (a) moet met hierdie artikel en die ander bepalings van die Grondwet bestaanbaar wees.

16 Vryheid van uitdrukking

(1) Elkeen het die reg op vryheid van uitdrukking, waarby inbegrepe is-

- (a) die vryheid van die pers en ander media;
- (b) die vryheid om inligting of idees te ontvang of oor te dra;
- (c) die vryheid van artistieke kreatiwiteit; en
- (d) akademiese vryheid en vryheid van wetenskaplike navorsing.

(2) Die reg in subartikel (1) omvat nie-

- (a) propaganda vir oorlog nie;
- (b) die aanstigting van dreigende geweld nie; of
- (c) die verkondiging van haat wat op ras, etnisiteit, geslagtelikheid of godsdiens gebaseer is en wat aanhitsing om leed te veroorsaak, uitmaak nie.

17 Vergadering, betoging, linievorming en petisie

Elkeen het die reg om vreedsaam en ongewapen te vergader, te betoog, 'n betooglinie te vorm en petisies voor te lê.

18 Vryheid van assosiasie

Elkeen het die reg op vryheid van assosiasie.

19 Politieke regte

(1) Dit staan elke burger vry om politieke keuses te doen, waarby inbegrepe is die reg om-

- (a) 'n politieke party te stig;
- (b) deel te neem aan die bedrywighede van, of lede te werf vir, 'n politieke party; en
- (c) hulle vir 'n politieke party of saak te beywer.

(2) Elke burger het die reg op vrye, regverdig en gereelde verkiesings vir enige wetgewende liggaam wat ingevolge die Grondwet ingestel is.

(3) Elke volwasse burger het die reg om-

- (a) te stem in verkiesings vir enige wetgewende liggaam wat ingevolge die Grondwet ingestel is, en om dit in die geheim te doen; en
- (b) 'n kandidaat vir 'n openbare amp te wees en, indien verkies, die amp te beklee.

20 Burgerskap

Geen burger mag burgerskap ontnem word nie.

21 Vryheid van beweging en verblyf

(1) Elkeen het die reg op vryheid van beweging.

(2) Elkeen het die reg om die Republiek te verlaat.

(3) Elke burger het die reg om die Republiek binne te kom, daarin aan te bly, en op enige plek daarin verblyf te neem.

(4) Elke burger het die reg op 'n paspoort.

22 Vryheid van bedryf, beroep en profesie

Elke burger het die reg om vrylik 'n bedryf, beroep of profesie te kies. Die beoefening van 'n bedryf, beroep of profesie kan deur die reg gereuleer word.

23 Arbeidsverhoudinge

(1) Elkeen het die reg op billike arbeidspraktyke.

(2) Elke werker het die reg om-

- (a) 'n vakbond te stig en daarby aan te sluit;
- (b) aan die bedrywighede en programme van 'n vakbond deel te neem; en
- (c) te staak.

(3) Elke werkgewer het die reg om-

- (a) 'n werkgewersorganisasie te stig en daarby aan te sluit; en

- (b) aan die bedrywighe en programme van 'n werkgewersorganisasie deel te neem.

(4) Elke vakbond en elke werkgewersorganisasie het die reg om-

- (a) sy eie administrasie, programme en bedrywighe te bepaal;
- (b) te organiseer; en
- (c) 'n federasie te stig en daarby aan te sluit.

(5) Elke vakbond, werkgewersorganisasie en werkgewer het die reg om aan kollektiewe bedinging mee te doen. Nasionale wetgewing kan verorden word om kollektiewe bedinging te reguleer. In die mate waarin die wetgewing 'n reg in hierdie Hoofstuk beperk, moet die beperking aan artikel 36 (1) voldoen.

(6) Nasionale wetgewing kan erkenning verleen aan vakbondsekerheidsreëlings wat in kollektiewe ooreenkomste vervat is. In die mate waarin die wetgewing 'n reg in hierdie Hoofstuk beperk, moet die beperking aan artikel 36 (1) voldoen.

24 Omgewing

Elkeen het die reg-

- (a) op 'n omgewing wat nie skadelik vir hul gesondheid of welsyn is nie; en
- (b) op die beskerming van die omgewing, ter wille van huidige en toekomstige geslagte, deur redelike wetgewende en ander maatreëls wat-
 - (i) besoedeling en ekologiese agteruitgang voorkom;
 - (ii) bewaring bevorder; en
 - (iii) die ekologiese volhoubare ontwikkeling en aanwending van natuurlike hulpbronne verseker terwyl dit regverdige ekonomiese en maatskaplike ontwikkeling bevorder.

25 Eiendom

(1) Niemand mag eiendom ontnem word nie behalwe ingevolge 'n algemeen geldende regsvoorskrif, en geen regsvoorskrif mag arbitrêre ontneming van eiendom veroorloof nie.

(2) Eiendom mag slegs ingevolge 'n algemeen geldende regsvoorskrif onteien word-

- (a) vir 'n openbare doel of in die openbare belang; en
- (b) onderworpe aan vergoeding waarvan die bedrag en die tyd en wyse van betaling óf deur diegene wat geraak word, aanvaar is óf deur 'n hof bepaal óf goedgekeur is.

(3) Die bedrag van die vergoeding en die tyd en wyse van betaling moet regverdig en billik wees, en moet 'n billike ewewig toon tussen die openbare belang en die belange van diegene wat geraak word, met inagneming van alle tersaaklike omstandighede, met inbegrip van-

- (a) die huidige gebruik van die eiendom;
- (b) die geskiedenis van die verkryging en gebruik van die eiendom;
- (c) die markwaarde van die eiendom;
- (d) die omvang van regstreekse belegging en subsidie deur die staat ten opsigte van die verkryging en voordelige kapitale verbetering van die eiendom; en
- (e) die doel van die onteiening.

(4) By die toepassing van hierdie artikel-

- (a) beteken die openbare belang ook die nasie se verbintenis tot grondhervorming, en tot hervormings om billike toegang tot al Suid- Afrika se natuurlike hulpbronne te bewerkstellig; en
- (b) is eiendom nie tot grond beperk nie.

(5) Die staat moet redelike wetgewende en ander maatreëls tref om, binne sy beskikbare middele, toestande te skep wat burgers in staat stel om op 'n billike grondslag toegang tot grond te verkry.

(6) 'n Persoon of gemeenskap wie se besitreg van grond regsonseker is as gevolg van wette of praktyke van die verlede wat op grond van ras gediskrimineer het, is geregtig, in die mate wat deur 'n Parlements wet bepaal word, op óf besitreg wat regseker is óf gelykwaardige vergoeding.

(7) 'n Persoon of gemeenskap wat na 19 Junie 1913 die besit van eiendom ontnem is as gevolg van wette of praktyke van die verlede wat op grond van ras gediskrimineer het, is geregtig, in die mate wat deur 'n Parlements wet bepaal word, op óf teruggawe van daardie eiendom óf billike vergoeding.

(8) Geen bepaling van hierdie artikel verhinder die staat om wetgewende en ander maatreëls te tref om grond-, water- en verbandhoudende hervorming te bewerkstellig ten

einde die gevolge van rassediskriminasie van die verlede reg te stel nie, op voorwaarde dat enige afwyking van die bepalings van hierdie artikel in ooreenstemming met die bepalings van artikel 36 (1) is.

(9) Die Parlement moet die wetgewing genoem in subartikel (6) aanneem.

26 Behuising

(1) Elkeen het die reg op toegang tot geskikte behuising.

(2) Die staat moet redelike wetgewende en ander maatreëls tref om binne sy beskikbare middele hierdie reg in toenemende mate te verwesenlik.

(3) Sonder 'n hofbevel wat na oorweging van al die tersaaklike omstandighede toegestaan is, mag niemand uit hul woning gesit word en mag niemand se woning gesloop word nie. Geen wetgewing mag arbitrêre uitsettings veroorloof nie.

27 Gesondheidsorg, voedsel, water en maatskaplike sekerheid

(1) Elkeen het die reg op toegang tot-

- (a) gesondheidsorgdienste, met inbegrip van reprodktiewe gesondheidsorg;
- (b) voldoende voedsel en water; en
- (c) maatskaplike sekerheid, met inbegrip van gepaste maatskaplike bystand indien hulle nie in staat is om hulself en hul afhanklikes te onderhou nie.

(2) Die staat moet redelike wetgewende en ander maatreëls tref om binne sy beskikbare middele elk van hierdie regte in toenemende mate te verwesenlik.

(3) Niemand mag mediese noodbehandeling geweier word nie.

28 Kinders

(1) Elke kind het die reg-

- (a) op 'n naam en nasionaliteit vanaf geboorte;
- (b) op gesinsorg of ouerlike sorg, of op gepaste alternatiewe sorg wanneer die kind uit die gesinsomgewing weggeneem word;
- (c) op basiese voeding, skooling, basiese gesondheidsorgdienste en maatskaplike dienste;

- (d) om teen mishandeling, verwaarlosing, misbruik of vernedering beskerm te word;
- (e) om teen uitbuitende arbeidspraktyke beskerm te word;
- (f) om nie verplig of toegelaat te word om werk te verrig of dienste te lewer nie wat-
 - (i) onvanpas is vir 'n persoon van daardie kind se ouderdom; of
 - (ii) 'n risiko vir die kind se welsyn, opvoeding, liggaamlike of geestelike gesondheid of geestelike, morele of sosiale ontwikkeling inhou;
- (g) om nie aangehou te word nie, behalwe as laaste uitweg in watter geval, benewens die regte wat 'n kind kragtens artikels 12 en 35 geniet, die kind slegs vir die kortste gepaste tydperk aangehou mag word, en die reg het om-
 - (i) afsonderlik van aangehoudenenes bo die ouderdom van 18 jaar aangehou te word; en
 - (ii) op'n wyse behandel te word, en in omstandighede aangehou te word, wat met die kind se ouderdom rekening hou;
- (h) om, in siviele verrigtinge wat die kind raak, deur die staat op staatskoste van 'n regspraktisyn voorsien te word indien dit andersins tot wesentliche onreg sou lei; en
- (i) om nie regstreeks in gewapende stryd gebruik te word nie, en om in tye van gewapende stryd beskerm te word.

(2) 'n Kind se beste belang is van deurslaggewende belang in elke aangeleentheid wat die kind raak.

(3) In hierdie artikel beteken "kind" iemand onder die ouderdom van 18 jaar.

29 Onderwys

(1) Elkeen het die reg-

- (a) op basiese onderwys, met inbegrip van basiese onderwys vir volwassenes; en
- (b) op verdere onderwys, wat die staat, deur middel van redelike maatreëls, in toenemende mate beskikbaar en toeganklik moet maak.

(2) Elkeen het die reg om in openbare onderwysinstellings onderwys te ontvang in die amptelike taal of tale van eie keuse waar daardie onderwys redelikerwys doenlik is. Ten einde doeltreffende toegang tot en verwesenliking van hierdie reg te verseker, moet die staat alle redelike alternatiewe in die onderwys, met inbegrip van enkelmediuminstellings oorweeg met inagneming van-

- (a) billikheid;
- (b) doenlikheid; en
- (c) die behoefte om die gevolge van wette en praktyke van die verlede wat op grond van ras gediskrimineer het, reg te stel.

(3) Elkeen het die reg om op eie koste onafhanklike onderwysinstellings tot stand te bring en in stand te hou wat-

- (a) nie op grond van ras diskrimineer nie;
- (b) by die staat geregistreer is; en
- (c) standarde handhaaf wat nie minderwaardig is vergeleke met standarde by vergelykbare openbare onderwysinstellings nie.

(4) Subartikel (3) sluit nie staatsubsidies aan onafhanklike onderwysinstellings uit nie.

30 Taal en kultuur

Elkeen het die reg om die taal van eie keuse te gebruik en om aan die kulturele lewe van eie keuse deel te neem, maar niemand wat hierdie regte uitoefen, mag dit doen op 'n wyse wat met enige bepaling van die Handves van Regte onbestaanbaar is nie.

31 Kultuur-, godsdiens- en taalgemeenskappe

(1) Persone wat aan 'n kultuur-, godsdiens- of taalgemeenskap behoort, mag nie die reg ontsê word om, saam met ander lede van daardie gemeenskap-

- (a) hul kultuur te geniet, hul godsdiens te beoefen en hul taal te gebruik nie; en
- (b) kultuur-, godsdiens- en taalverenigings en ander organe van die burgerlike gemeenskap te vorm, in stand te hou en daarby aan te sluit nie.

(2) Die regte in subartikel (1) mag nie uitgeoefen word op 'n wyse wat met enige bepaling van die Handves van Regte onbestaanbaar is nie.

32 Toegang tot inligting

(1) Elkeen het die reg op toegang tot-

- (a) enige inligting wat deur die staat gehou word; en
- (b) enige inligting wat deur 'n ander persoon gehou word en wat vir die uitoefening of beskerming van enige regte benodig word.

(2) Nasionale wetgewing moet verorden word om aan hierdie reg gevolg te gee, en kan voorsiening maak vir redelike maatreëls om die administratiewe en finansiële las op die staat te verlig.

33 Regverdigde administratiewe optrede

(1) Elkeen het die reg op administratiewe optrede wat regmatig, redelik en prosedureel billik is.

(2) Elkeen wie se regte nadelig geraak is deur administratiewe optrede het die reg op die verskaffing van skriftelike redes.

(3) Nasionale wetgewing moet verorden word om aan hierdie regte gevolg te gee, en moet-

- (a) voorsiening maak vir die hersiening van administratiewe optrede deur 'n hof of, waar dit gepas is, 'n onafhanklike en onpartydige tribunaal;
- (b) die staat verplig om aan die regte in subartikels (1) en (2) gevolg te gee; en
- (c) 'n doeltreffende administrasie bevorder.

34 Toegang tot houe

Elkeen het die reg dat 'n geskil wat deur die toepassing van die reg besleg kan word, in 'n billike openbare verhoor beslis word voor 'n hof of, waar dit gepas is, 'n ander onafhanklike en onpartydige tribunaal of forum.

35 Gearresterde, aangehoue en beskuldigde persone

(1) Elkeen wat weens 'n beweerde oortreding gearrester word, het die reg om-

- (a) te swyg;
- (b) onverwyld verwittig te word-
 - (i) van die reg om te swyg; en

- (ii) van die gevolge indien daar nie geswyg word nie;
 - (c) nie verplig te word om 'n bekentenis of erkenning te doen wat as getuienis teen daardie persoon gebruik sou kon word nie;
 - (d) so gou as wat redelikerwys moontlik is, voor 'n hof gebring te word, maar nie later nie as-
 - (i) 48 uur na die arrestasie; of
 - (ii) die einde van die eerste hofdag na die verstryking van die 48 uur, as die 48 uur buite gewone hofure, of op 'n dag wat nie 'n gewone hofdag is nie, verstryk;
 - (e) by die eerste verskyning in 'n hof na die arrestasie, aangekla te word of verwittig te word van die rede vir die voortsetting van die aanhouding, of vrygelaat te word; en
 - (f) behoudens redelike voorwaardes, uit aanhouding vrygelaat te word indien die belang van geregtigheid dit toelaat.
- (2) Elkeen wat aangehou word, met inbegrip van elke gevonniste gevangene, het die reg-
- (a) om onverwyld van die rede vir die aanhouding verwittig te word;
 - (b) op 'n regspraktisyn van eie keuse en om met daardie regspraktisyn te konsulteer, en om onverwyld van hierdie reg verwittig te word
 - (c) om deur die staat op staatskoste van 'n regspraktisyn voorsien te word indien dit andersins tot wesenlike onreg sou lei, en om onverwyld van hierdie reg verwittig te word;
 - (d) om die regmatigheid van die aanhouding persoonlik voor 'n hof te betwis, en vrygelaat te word indien die aanhouding onregmatig is;
 - (e) op omstandighede van aanhouding wat met menswaardigheid rekening hou, met inbegrip van, minstens, oefening en die voorsiening, op staatskoste, van toereikende akkommodasie, voeding, leesstof en mediese behandeling; en
 - (f) om in verbinding te tree met, en besoek te word deur, daardie persoon se-
 - (i) gade of lewensmaat;
 - (ii) naasbestaandes;

- (iii) godsdienstraadgewer van eie keuse; en
- (iv) mediese praktisyn van eie keuse.

(3) Elke beskuldigde persoon het die reg op 'n billike verhoor, waarby inbegrepe is die reg-

- (a) om van die aanklag verwittig te word in voldoende besonderhede om daarop te antwoord;
- (b) om genoeg tyd en geriewe te hê om 'n verweer voor te berei;
- (c) op 'n openbare verhoor voor 'n gewone hof;
- (d) op 'n verhoor wat sonder onredelike vertraging begin en afgehandel word;
- (e) om by die verhoor teenwoordig te wees;
- (f) op 'n regspraktisyn van eie keuse en om deur daardie regspraktisyn verteenwoordig te word, en om onverwyld van hierdie reg verwittig te word;
- (g) om deur die staat op staatskoste van 'n regspraktisyn voorsien te word indien dit andersins tot wesenlike onreg sou lei, en om onverwyld van hierdie reg verwittig te word;
- (h) om onskuldig geag te word, te swyg, en nie gedurende die verrigtinge te getuig nie;
- (i) om getuienis aan te voer en te betwis;
- (j) om nie verplig te word om self-inkriminerende getuienis af te lê nie;
- (k) om verhoor te word in 'n taal wat die beskuldigde persoon verstaan of, indien dit nie doenlik is nie, dat die verrigtinge in daardie taal getolk word;
- (l) om nie skuldig bevind te word weens 'n handeling of versuim wat ten tyde van die handeling of versuim ingevolge óf die nasionale reg óf die volkereg nie 'n oortreding was nie;
- (m) om nie verhoor te word weens 'n oortreding ten opsigte van 'n handeling of versuim ten opsigte waarvan daardie persoon voorheen vrygespreek of skuldig bevind is nie;
- (n) op die voordeel van die ligste van die voorgeskrewe strawwe indien die straf wat vir die oortreding voorgeskryf word verander is tussen die tydstip waarop die oortreding gepleeg is en die tydstip van vonnis; en

(o) op appèl na, of hersiening deur, 'n hoër hof.

(4) Wanneer hierdie artikel vereis dat inligting aan 'n persoon verstrekk word, moet die inligting verstrekk word in 'n taal wat die persoon verstaan.

(5) Getuienis wat verkry is op 'n wyse wat enige reg in die Handves van Regte skend, moet uitgesluit word indien toelating van daardie getuienis die verhoor onbillik sou maak of andersins vir die regspleging nadelig sou wees.

36 Beperking van regte

(1) Die regte in die Handves van Regte kan slegs kragtens 'n algemeen geldende regsvoorskrif beperk word in die mate waarin die beperking redelik en regverdigbaar is in 'n oop en demokratiese samelewing gebaseer op menswaardigheid, gelykheid en vryheid, met inagneming van alle tersaaklike faktore, met inbegrip van-

- (a) die aard van die reg;
- (b) die belangrikheid van die doel van die beperking;
- (c) die aard en omvang van die beperking;
- (d) die verband tussen die beperking en die doel daarvan; en
- (e) 'n minder beperkende wyse om die doel te bereik.

(2) Behalwe soos n subartikel (1) of in enige ander bepaling van die Grondwet bepaal. mag geen regsvoorskrif enige reg wet in die Handves van Regte verskans is, beperk nie.

37 Noodtoestande

(1) 'n Noodtoestand mag slegs ingevolge 'n Parlements wet verklaar word en slegs wanneer-

- (a) die voortbestaan van die nasie deur oorlog, 'n inval, algemene oproer, wanorde, 'n natuurramp of 'n ander openbare noodgeval bedreig word; en
- (b) die verklaring nodig is om die vrede en orde te herstel.

(2) 'n Verklaring van 'n noodtoestand, en enige wetgewing verorden of ander stappe gedoen na aanleiding van daardie verklaring, kan van krag wees slegs-

- (a) vooruitwerkend: en

(b) vir hoogstens 21 dae vanaf die datum van die verklaring, tensy die Nasionale Vergadering besluit om die verklaring te verleng. Die Vergadering kan 'n verklaring van 'n noodtoestand vir hoogstens drie maande op 'n keer verleng. Die eerste verlenging van die noodtoestand moet geskied by wyse van 'n besluit wat aangeneem word met 'n ondersteunende stem van 'n meerderheid van die lede van die Vergadering. Enige daaropvolgende verlenging moet geskied by wyse van 'n besluit wat aangeneem word met 'n ondersteunende stem van minstens 60 persent van die lede van die Vergadering. 'n Besluit ingevolge hierdie paragraaf kan slegs na 'n openbare debat in die Vergadering aangeneem word.

(3) Enige bevoegde hof kan beslis oor die geldigheid van-

- (a) 'n verklaring van 'n noodtoestand;
- (b) enige verlenging van 'n verklaring van 'n noodtoestand; of
- (c) enige wetgewing verorden, of ander stappe gedoen, na aanleiding van 'n verklaring van 'n noodtoestand.

(4) Enige wetgewing wat na aanleiding van 'n verklaring van 'n noodtoestand verorden word, mag die Handves van Regte aantast slegs in die mate waarin-

- (a) die aantasting streng deur die noodtoestand vereis word;
- (b) die wetgewing-
 - (i) bestaanbaar is met die Republiek se verpligtinge kragtens die volkereg wat op noodtoestande betrekking het;
 - (ii) so gou as wat na die verordening daarvan redelikerwys moontlik is, in die nasionale Staatskoerant gepubliseer word.

(5) Geen Parlements-wet wat 'n verklaring van 'n noodtoestand magtig, en geen wetgewing wat verorden is of ander stappe wat gedoen is na aanleiding van 'n verklaring, verleen toestemming vir of magtig-

- (a) die vrywaring van die staat, of enige persoon, ten opsigte van enige onregmatige handeling nie;
- (b) enige aantasting van hierdie artikel nie; of
- (c) enige aantasting van 'n artikel genoem in kolom 1 van die Tabel van Nie-aantastbare Regte, in die mate teenoor daardie artikel in kolom 3 van die Tabel aangedui nie.

Tabel van Nie-aantasbare Regte

1 Artikel- nommer	2 Opskrif van artikel	3 Mate waarin die reg nie aantasaar is nie
9	Gelykheid	Met betrekking tot onbillike diskriminasie uitsluitlik op grond van ras, kleur, etniese of sosiale herkoms, geslag, godsdiens of taal
10	Menswaardigheid	Geheel en al
11	Lewe	Geheel en al
12	Vryheid en sekerheid van die persoon	Met betrekking tot subartikels (1) (d) en (e) en (2) (c)
13	Slawerny, knegskap en dwang-arbeid	Met betrekking tot slawerny en knegskap
28	Kinders	Met betrekking tot: - subartikel (1) (d) en (e); - die regte in subparagrafe (i) en (ii) van subartikel (1) (g); en - subartikel (1) (i) ten opsigte van kinders van 15 jaar en jonger
35	Gearreesteerde aangehoue en beskuldigde persone	Met betrekking tot: - subartikels (1) (a), (b) en (c) en (2) (d); - die regte in paragrawe (a) tot (o) van subartikel (3), uitgesonderd paragraaf (d); - subartikel (4); en - subartikel (5) ten opsigte van die uitsluiting van getuienis indien toelating van daardie getuienis die verhoor onbillik sou maak

(6) Wanneer iemand sonder verhoor aangehou word na aanleiding van 'n aantasting van regte voortspruitend uit 'n verklaring van 'n noodtoestand, moet die volgende voorwaardes nagekom word:

- (a) Daar moet so gou as wat redelikerwys moontlik is met 'n vo!wasse gesinslid of vriend van die aangehoudene in aanraking gekom word, en daardie gesinslid of vriend moet verwittig word dat die persoon aangehou word.
- (b) 'n Kennisgewing moet binne vyf dae nadat die persoon in aanhouding geneem is in die nasionale Staatskoerant gepubliseer word met vermelding van die aangehoudene se naam en plek van aanhouding en die noodmaatreël waarkragtens daardie persoon aangehou word.

- (c) Die aangehoudene moet toegelaat word om 'n mediese praktisyn te kies en te eniger redelike tyd deur daardie mediese praktisyn besoek te word.
- (d) Die aangehoudene moet toegelaat word om 'n regsverteenwoordiger te kies en te eniger redelike tyd deur daardie regsverteenwoordiger besoek te word.
- (e) 'n Hof moet die aanhouding so gou as wat redelikerwys moontlik is, maar nie later nie as 10 dae na die datum waarop die persoon in aanhouding geneem is, hersien, en die hof moet die aangehoudene vrylaat tensy dit noodsaaklik is om die aanhouding voort te sit ten einde die vrede en orde te herstel.
- (f) 'n Aangehoudene wat nie ingevolge 'n hersiening kragtens paragraaf (e) of ingevolge 'n hersiening kragtens hierdie paragraaf vrygelaat word nie, kan te eniger tyd na verstryking van 10 dae na die vorige hersiening by 'n hof aansoek doen om 'n verdere hersiening van die aanhouding, en die hof moet die aangehoudene vrylaat tensy dit steeds noodsaaklik is om die aanhouding voort te sit ten einde die vrede en orde te herstel.
- (g) Die aangehoudene moet toegelaat word om persoonlik te verskyn voor enige hof wat die aanhouding oorweeg, om by daardie verrigtinge deur 'n regspraktisyn verteenwoordig te word, en om versoë teen voortgesette aanhouding te rig.
- (h) Die staat moet skriftelike redes om die voortgesette aanhouding van die aangehoudene te regverdig aan die hof voorlê, en moet minstens twee dae voordat die hof die aanhouding hersien, 'n afskrif van daardie redes aan die aangehoudene verskaf.

(7) Indien 'n hof 'n aangehoudene vrylaat, mag daardie persoon nie weer op dieselfde gronde aangehou word nie tensy die staat voor die heraanhouding goeie redes daarvoor voor 'n hof aantoon.

(8) Subartikels (6) en (7) is nie van toepassing op persone wat nie Suid-Afrikaanse burgers is nie en wat na aanleiding van 'n internasionale gewapende stryd aangehou word. In plaas daarvan moet die staat voldoen aan die standarde wat die Republiek bind kragtens die internasionale humanitêre reg wat op die aanhouding van sodanige persone betrekking het.

38 Afdwinging van regte

Iemand in hierdie artikel genoem, het die reg om 'n bevoegde hof te nader en aan te voer dat daar op 'n reg in die Handves van Regte inbreuk gemaak is of dat so 'n inbreukmaking dreig, en die hof kan gepaste regshulp verleen, met inbegrip van 'n verklaring van regte. Die persone wat 'n hof kan nader, is-

- (a) iemand wat in eie belang optree;
- (b) iemand wat optree namens iemand anders wat nie in eie naam kan optree nie;
- (c) iemand wat as 'n lid van, of in die belang van, 'n groep of klas persone optree;
- (d) iemand wat in die openbare belang optree; en
- (e) 'n vereniging wat in die belang van sy lede optree.

39 Uitleg van Handves van Regte

(1) By die uitleg van die Handves van Regte-

- (a) moet 'n hof, tribunaal of forum die waardes wat 'n oop en demokratiese samelewing gebaseer op menswaardigheid, gelykheid en vryheid ten grondslag lê bevorder;
- (b) moet 'n hof, tribunaal of forum die volkereg in ag neem; en
- (c) kan 'n hof, tribunaal of forum buitelandse reg in ag neem.

(2) By die uitleg van enige wetgewing, en by die ontwikkeling van die gemene reg of gewoontereg, moet elke hof, tribunaal of forum die gees, strekking en oogmerke van die Handves van Regte bevorder.

(3) Die Handves van Regte ontken nie die bestaan van ander regte of vryhede wat deur die gemene reg, gewoontereg of wetgewing erken of verleen word nie, in die mate waarin daardie regte of vryhede met die Handves bestaanbaar is.